

УДК [373. 015. 31 : 316. 42] (477) "1950/2000"

К. М. Чертова

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Становлення і розвиток соціальної педагогіки як науки і сфери діяльності можливо тільки на основі ретельного вивчення історичного досвіду соціально-педагогічної роботи, виявлення можливостей його творчого використання й модернізації у сучасних умовах.

Особливу актуальність набуває вивчення соціально-історичного педагогічного контексту розвитку соціального виховання школярів в Україні у другій половині ХХ століття.

В науковій літературі питання історії соціального виховання знайшли певні відображення. Історичні аспекти соціальної педагогіки і соціального виховання зустрічаються у роботах А. Й. Капської, Л. Г. Коваль, І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової, В. М. Оржеховської, Н. П. Бурої, З. Г. Зайцевої, В. М. Сидорова. Є дослідження присвячені історико-педагогічному аналізу окремих напрямів соціального виховання (В. І. Беляєв, Л. Ц. Ваховський, Б. М. Горячев, Л. Ю. Ковальчук, В. І. Костів та інші). Дослідженню розвитку теорії і практики соціальної педагогіки в Україні присвячені докторська дисертація Л. А. Штефан, кандидатська дисертація Л. Г. Цибулько. Але на сьогодні немає ні одного цілісного історико-педагогічного дослідження, у якому розглядався розвиток соціального виховання в Україні у II половині ХХ століття.

Метою статті є вивчення соціально-історичного та педагогічного контексту розвитку соціального виховання школярів в Україні у вищезазначений період.

Розвиток теорії та практики соціального виховання школярів в Україні у другій половині ХХ століття не тільки зумовлювався іманентними причинами, а й залежав від специфіки суспільного буття, процесів, що відбувались в економіці, політиці, а також у галузі культури й освіти. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати особливості соціально-економічного й політичного розвитку України в досліджуваній період, розкрити пріоритети освітньої політики, характер соціального замовлення на освіту й виховання дітей і молоді, які визначально вплинули на теоретичні підходи та практику соціального виховання.

Перш ніж схарактеризувати соціально-економічний та педагогічний контекст соціально-педагогічної роботи в Україні в другій половині ХХ століття, коротко визначимо саме поняття „соціальне виховання” й охарактеризуємо його витoki.

Ми виходитимемо з того, що соціальне виховання є цілеспрямованою, спеціально організованою діяльністю, спрямованою на

соціалізацію особистості. Воно має на меті сприяти засвоєнню системи соціальних знань, норм і цінностей, соціального досвіду, забезпечити розвиток соціальної активності та ефективну регуляцію соціальної поведінки підростаючих поколінь.

Слушним є зауваження Л.Цибулько про те, що соціальним вихованням, яке вирізняється цілеспрямованістю, покликана займатися не тільки загальноосвітня школа. Активну участь у цьому процесі повинні брати всі соціальні інститути соціалізації: сім'я, освіта, культура, релігія [14].

Ми вважаємо, що основоположне значення для розповсюдження ідей соціального виховання в Україні мала педагогічна концепція та діяльність видатного вітчизняного педагога К.Ушинського (1824 – 1870), який усебічно обґрунтував принцип народності виховання. К.Ушинський не тільки глибоко розумів суспільний характер виховання, що виявлявся в народності, а й визначив шляхи його здійснення. По-перше, він зазначав, що суспільне виховання тільки тоді буде дієвим, коли його питання стають суспільними питаннями для всіх і сімейними питаннями для кожного. „Збудження громадської думки в справі виховання, – писав він, – є єдина міцна основа всіляких покращень у цій справі; де немає громадської думки про виховання, там немає й суспільного виховання, хоча може бути велика кількість суспільних навчальних закладів” [13, с. 136]. Як бачимо, видатний педагог був переконаний, що суспільне виховання стане таким, якщо воно буде справою не тільки держави, а й суспільства, усього народу. Саме виховання, яке створене самим народом і ґрунтується на народних засадах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях чи запозичених в інших народів. По-друге, К.Ушинський доводив, що народне виховання повинне спиратись на почуття любові до батьківщини, оскільки земля вітчизни, її мова, традиції, культурні надбання ніколи не втрачають незбагненої влади над людиною. По-третє, К.Ушинський вважав, що народність суспільного виховання може бути забезпечена тільки завдяки праці. На його думку, саме виховання, „якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя” [13, с. 315]. Головним завданням виховання є розвиток у людини звички й любові до праці.

Послідовниками К.Ушинського були видатні вітчизняні педагоги й діячі освіти В. Вахтеров (1853 – 1924), М. Корф (1834 – 1883), Т. Лубенець (1855 – 1936), Д.Тихомиров (1844 – 1915), В. Фльоров (1860 – 1919) та ін., які розробляли й втілювали в практику ідеї народності та демократизації освіти й виховання [11, с. 19].

Видатний вітчизняний філософ, психолог В. Зінківський дійшов висновку, що школа повинна взяти на себе функції соціального виховання, яке має сприяти „розвитку соціальної активності”, „смаку до соціальної діяльності, вихованню духу солідарності, здатності підійматися над особистісними егоїстичними задумами” [11, с. 9-10].

Відомий український педагог і громадський діяч С.Русова (1856 – 1940), підтримуючи ідеї вільного виховання, разом з тим постійно звертала увагу на роль школи як фактора не тільки розвитку природних сил дитини, а і її соціального виховання. Вона була переконана, що рідна національна школа повинна бути першою політичною й соціально-педагогічною вимогою кожного народу.

Проблеми соціального виховання активно розроблялись у перші роки радянської влади. Це обумовлювалося прийняттям у 1920 році „Декларації про соціальне виховання дітей”, що певною мірою визначала спрямованість розвитку педагогічної теорії в Україні, орієнтуючи її на цьому етапі переважно на соціально-педагогічну проблематику.

Ми поділяємо думку Л. Цибулько про те що, провідні українські діячі народної освіти й педагоги того часу Г.Гринько (1890 – 1938), Я.Ряппо (1880 – 1958), О.Попів (1890 – 1958), Я.Мамонтів (1888 – 1940) недооцінювали роль сім'ї як чинника соціалізації дитини. Ми також згодні з її висновком, що в педагогічній теорії 20-х років ХХ століття існувало чотири основні підходи до визначення сутності соціального виховання. Представники першого підходу (Г.Гринько, О.Попів) „соціальне виховання” сприймали як всю систему виховання, що забезпечує загальну організацію колективного життя дитячого населення. Другий підхід (В. Дурдуківський, І. Соколянський) ґрунтувався на визначенні соціального виховання як процесу, що в організаційному відношенні спирається на громадські форми життя, на відміну від приватних форм виховання в сім'ї. Прихильники третього підходу (В. Зіньківський, В. Петрусь) вбачали „соціальність” виховного процесу в спрямуванні його мети на виховання громадськості, виховання соціальних інстинктів і навичок, організацію соціального життя. З позицій четвертого підходу (О. Залужний, С. Лозинський) соціальне виховання трактувалося як використання виховних можливостей колективу [14, с. 85-86].

Особливе значення для осмислення генезису соціально-педагогічної теорії й практики має уважне, вдумливе й неупереджене вивчення спадщини одного з найбільш яскравих вітчизняних педагогів 20-х – 30-х років ХХ століття А.Макаренка (1888 – 1939). Його теоретична й практична діяльність відбувалась у період, коли в Україні існувала особлива державна система соціального виховання, активно розроблялись теоретичні аспекти соціального виховання. Погляди А.Макаренка на сутність виховання, його соціальну природу, на нашу думку, справили потужний вплив на розвиток ідей соціального виховання у другій половині ХХ століття. Аналіз теоретичних робіт А.Макаренка дозволяє стверджувати, що він обґрунтував низку своєрідних показників соціальності виховання. По-перше, видатний педагог запропонував відмовитись від традиційних поглядів на виховання як явище, що існує в просторі стосунків вихователя й вихованця. По-друге, критикуючи педологів, А.Макаренко різко

заперечував проти перетворення виховання підростаючих поколінь в іграшку вікових, біологічних, психологічних та інших симпатій. А.Макаренко, дотримуючись логіки політичного дискурсу того часу, вважав, що мета виховання повинна бути соціально зумовленою, а отже, комуністичною. Думка Макаренка щодо мети виховання інтерпретується найчастіше як ігнорування інтересів і потреб дитини. На нашу думку, відомий педагог намагався врахувати в меті, змісті, методи виховання й позицію людини, і позицію суспільства, віддаючи перевагу останньому. По-третє, суспільний характер виховання виявляється в тому, що воно є колективістським. По-четверте, заслуговує на увагу зауваження А.Макаренка про контроль громадської думки над вихованням. Саме вона загартовує характер учня, виховує волю, прищеплює суспільно корисні навички особистої поведінки. Як наслідок, у дитини народжується твердість загартованого характеру, виховується почуття громадянської честі, обов'язку, усвідомлення обов'язку щодо інших людей [5, с. 205]. По-п'яте, показником соціальності виховання за А.Макаренком є та обставина, що виховання здійснюється не тільки в державному закладі – школі, але й в основному осередку суспільства – сім'ї. Саме в сім'ї, на його думку, закладаються основи характеру людини, створюється фундамент її вихованості.

Ми вважаємо, що теоретичні положення А.Макаренка щодо соціальної сутності виховання, його суспільного характеру благотворно вплинули на процес накопичення достовірного соціально-педагогічного знання на наступних етапах, дозволили сформувати категоріальний апарат сучасної соціальної педагогіки.

У другій половині 30-х років ХХ століття в умовах розгортання політичних репресій проти української інтелігенції, боротьби зі „шкідницькими націоналістичними елементами” змінюються цільові установки й пріоритети системи соціального виховання. З'являються принципово нові його аспекти: ідеологічний (виховання в дусі комунізму) і господарський (підготовка до участі в будівництві комуністичного суспільства). На кінець 30-х років, як підкреслює Л. Цибулько, ідея соціального виховання замінюється ідеєю комуністичного виховання. Мета й завдання комуністичного виховання зводилися до забезпечення ідеологічного й політичного впливу на підростаюче покоління. У 40-х – першій половині 50-х років, в умовах пізньої сталінської диктатури, перманентних ідеологічних кампаній, які в Україні здебільшого мали характер боротьби з націоналізмом, ідеологізація й політизація виховання була майже абсолютною.

Ідеї соціального виховання знову набувають поширення в освітній системі України лише з середини 50-х років ХХ століття. На нашу думку, контекст актуалізації ідей соціального виховання та його розвитку в зазначений період характеризували:

а) реформи в народному господарстві та лібералізація суспільно-політичного життя в добу М. Хрущова;

б) освітня політика, мета якої полягала в поліпшенні навчально-виховної роботи школи, наближенні її до життя, до практики соціалістичного будівництва.

Реформи в економіці й особливо активна соціальна політика держави та суттєві зміни в суспільно-політичному житті в другій половині 50-х – на початку 60-х років не могли не вплинути на розвиток освіти й виховання. Стало цілком зрозуміло, що сталінська школа, яка була закритим, режимним закладом, система виховної роботи, що майже не виходила за межі навчального процесу, не відповідають вимогам часу. Саме це зумовило суттєві зміни в державній освітній політиці, навчально-виховній діяльності закладів освіти.

Першою реакцією на рішення XX з'їзду щодо освіти було прийняття 15 вересня 1956 року постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про організацію шкіл-інтернатів”. Прийнятий документ став відображенням тенденції до посилення суспільного характеру виховання, яка виразно виявилась у другій половині 50-х років. Його розробка певною мірою обумовлювалась також поширенням думки про те, що сім'я має обмежені можливості в комуністичному вихованні підростаючих поколінь і тому частину її функцій повинна взяти на себе держава.

У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про організацію шкіл-інтернатів” було поставлено завдання організувати новий тип навчально-виховного закладу, здатного „розв'язувати на більш високому рівні завдання підготовки всебічно розвинутих, освічених будівників комунізму” [7, с. 248]. В школи-інтернати приймалися передусім діти одиноких матерів, інвалідів війни й праці, сироти, а також діти, для виховання яких були відсутні необхідні умови в сім'ях.

Передбачалось, що саме школа-інтернат стане основним типом навчального закладу, який здійснюватиме соціальне виховання дітей, замінюючи сім'ю. Ураховуючи, що перехід до нової системи навчання й виховання в школах-інтернатах потребує значного часу, ЦК КПРС закликав не послаблювати уваги до звичайної загальноосвітньої школи, якій у цей перехідний період, як і раніше, належить відігравати основну роль.

Нові пріоритети освітньої політики було закріплено в програмі КПРС, прийнятій XX з'їздом. У ній наголошувалось, що комуністична освіта ґрунтується на суспільному вихованні дітей, і тому виховний вплив сім'ї на дітей повинен усе більш органічно поєднуватись з їх суспільним вихованням. Для цього пропонувалось розвивати мережу дошкільних закладів та шкіл-інтернатів різних типів. Також ставилось завдання протягом найближчого десятиріччя здійснити обов'язкову середню загальну й політехнічну одинадцятирічну освіту [12, с. 7-8].

У 1964 році закінчилась „хрущовська відлига” й політичний курс країни зазнав суттєвих змін. Це визначило долю освітніх реформ. Спеціальною постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів з 1 вересня 1964

року без пояснення причин усі середні школи протягом двох років наказувалось перевести на 10-річний термін навчання [8, с. 218]. А в лютому 1966 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР вносять „часткові зміни” в трудову підготовку школярів, які можна звести до двох основних моментів. По-перше, загальноосвітнім школам ставилось в обов’язок забезпечувати середню загальну й політехнічну освіту, трудове виховання, а „за наявності умов і професійну підготовку”. І, по-друге, професійне навчання пропонувалось проводити за рахунок часу, який „виділяється за навчальним планом на трудову підготовку учнів, а також у гуртковій та інших формах позакласної роботи” [10, с. 219]. З прийняттям цих документів ідея організації суспільно-корисної виробничої праці як основного чинника соціального виховання школярів втрачає свою пріоритетність.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що в середині 60-х років ХХ століття завершився певний етап у розвитку вітчизняної освітньої політики, якій у цей період були притаманні щонайменше дві характеристики: 1) зміцнення зв’язку школи з життям, залучення школярів до суспільно-корисної праці; 2) підсилення суспільного характеру виховання через створення навчально-виховних закладів нового типу – шкіл-інтернатів. Реформаторські заходи середини 50-х – середини 60-х років не можна назвати успішними, але безперечно вони сприяли тому, що в загальноосвітній школі України знову з’являється функція соціального виховання школярів, тобто підготовки підростаючих поколінь до життя в суспільстві.

З приходом до влади Л. Брежнєва починається так званий „застійний” період, який тривав до середини 80-х років.

У цей період спостерігалось посилення ідеологізації всіх галузей суспільного життя, новими проявами якої була концепція „розвинутого соціалізму” та ідея про радянський народ як „нову історичну спільність”. Згадані теорії не витримали випробування часом і пізніше продемонстрували повну неспроможність.

У контексті таких економічних і соціально-політичних процесів спостерігаються зміни в освітній політиці. Як уже зазначалось, освітні реформи, які проводились відповідно до закону 1958 року „Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР”, після відставки М. Хрущова було згорнуто.

Нові пріоритети освітньої державної політики було визначено постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи” від 10 листопада 1966 року. Зазначимо, що цей документ не отримав належної оцінки в історико-педагогічній літературі. У радянських історико-педагогічних виданнях більше говорилось про рішення ХХІІІ з’їзду КПРС і, у кращому випадку, лише згадувалось про постанову 1966 року.

Ми вважаємо, що рішення ХХІІІ з’їзду КПРС і постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про заходи подальшого покращення

роботи середньої загальноосвітньої школи” від 10 листопада 1966 року зберегли одну з основних ідей хрущовської реформи кінця 50-х років – забезпечити всезагальну середню освіту підростаючих поколінь. Але в названих документах уже по-новому розставлено акценти, визначено нові пріоритети освітньої політики. Якщо пафос реформи кінця 50-х років передбачав зв’язок школи з життям, з навколишнім середовищем, прилучення учнів до суспільно-корисної виробничої парці, то в документах 1966 року превалюють академічні підходи.

У 70-х – першій половині 80-х років ХХ століття не було прийнято якихось принципових рішень, що вплинули на розвиток теорії й практики соціального виховання в нашій країні.

Спробу реформування освіти було здійснено лише в 1984 році прийняттям „Основних напрямів реформи загальноосвітньої й професійної школи”. У цьому документі ставилось завдання досягти того, щоб на момент закінчення середньої школи молода людина отримала не тільки середню освіту, але й професійну підготовку.

Є підстави припустити, що „Основні напрями реформи загальноосвітньої й професійної школи” за задумом були схожі на реформу 1958 року. Знову ставилось питання про те, що людина повинна виховуватися не просто як носій певної суми знань, але насамперед – як громадянин соціалістичного суспільства, з притаманними йому ідейними установками, мораллю та інтересами, високою культурою праці й поведінки. Перед школою ставилось завдання рости, навчати й виховувати молоді покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких вони житимуть і працюватимуть. Як бачимо, знову йшлося про істотне збагачення соціальної функції освіти та виховання, підкреслювалось, що завданням першорядної економічної, соціальної й моральної значимості є об’єднання зусиль школи, сім’ї виробничих колективів, засобів масової інформації, літератури й мистецтва, усієї громадськості.

Здійснення реформи загальноосвітньої й професійної школи передбачало розв’язання таких основних завдань:

- підвищити якість освіти й виховання; забезпечити більш високий науковий рівень викладання кожного предмета, міцне оволодіння основами наук, поліпшення ідейно-політичного, трудового й морального виховання, естетичного й фізичного розвитку; удосконалити навчальні плани й програми, підручники й навчальні посібники, методи навчання й виховання; усунути перевантаження учнів, надмірну ускладненість навчального матеріалу;

- докорінно поліпшити організацію трудового виховання, навчання й професійної орієнтації в загальноосвітній школі; посилити політехнічну, практичну спрямованість викладання; значно розширити підготовку кваліфікованих робітничих кадрів у системі професійно-технічного навчання; здійснити перехід до загальної професійної освіти молоді;

- посилити відповідальність учнів за якість навчання, додержання навчальної й трудової дисципліни, підвищити їхню громадську активність на основі розвитку самоврядування в учнівських колективах [9, с. 9].

Жодне з реформаторських положень, задекларованих у 1984 році, не було реалізоване в повному обсязі.

Разом з тим у роки перебудови відбувались процеси, які сприяли становленню соціальної педагогіки як самостійної галузі знань, вносили розмаїття в практику соціального виховання.

Наприкінці 80-х років сформувались різноманітні суспільні рухи, у тому числі й молодіжні неформальні об'єднання, які спирались на різні моральні цінності [4, с. 499]. Традиційна педагогіка зі своїми дослідницькими засобами й можливостями та школа не могли адекватно реагувати на так званих „неформалів”. Цією проблемою стала займатись соціальна педагогіка, яка формувалась. У цей же час при Міністерстві освіти СРСР було створено Тимчасовий науково-дослідницький колектив (ТНДК), у складі якого працювали й українські фахівці. Учені, які входили до складу названого об'єднання, глибоко й усебічно розробляли соціально-педагогічні проблеми.

Таким чином, на другому етапі розвитку державної освітньої політики (друга половина 60-х – кінець 80-х років ХХ століття) концепція відкритої школи, яка передбачала зв'язок навчально-виховних закладів з життям, участь школярів у суспільно-корисній виробничій праці, а також ідея соціального виховання дітей у навчальних закладах вищого типу – школах-інтернатах – перестають бути головними. Провідні позиції в галузі навчання посідає ідея всезагальної середньої освіти, а в галузі виховання – організація позакласної й позашкільної виховної роботи й організація виховної роботи за місцем проживання. Корективи, внесені в освітню політику в цей період, урізноманітнили практику соціального виховання, активізували наукове осмислення соціально-педагогічних проблем, яке призвело до оформлення самостійного наукового напрямку – „педагогіки середовища”.

Наступний етап розвитку вітчизняної освітньої політики пов'язаний з проголошенням Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року та Акту незалежності України 24 серпня 1991 року, які знаменували створення незалежної самостійної Української держави. Було декларовано положення про те, що Україна є самостійною в розв'язанні питань науки, освіти, культурного й духовного розвитку української нації [1, с. 4]. У 90-ті роки в країні відбулася трансформація політичної влади, розпочався перехід від тоталітарного до громадянського суспільства, здійснювались ринкові реформи. В умовах кризи гостро постала потреба підвищення ефективності соціальної політики. У зв'язку з цим було розроблено „Основні напрями соціальної політики в 1997 – 2000 рр.”, у яких передбачались заходи щодо соціального захисту громадян, регуляції

зайнятості та доходів, розвитку соціальної сфери. Значна увага приділялась державній політиці в галузі сім'ї та молоді, оскільки криза перехідного періоду не тільки погіршила економічну та політичну ситуацію в державі, а й зачепила сім'ю й перш за все її основні функції – економічну, репродуктивну та виховну. Для розв'язання нагальних проблем у країні було сформовано механізм реалізації молодіжної політики, який включає різні державні структури й відомства: управління у справах сім'ї та молоді, центри соціальних служб для молоді, спеціалізовані формування (реабілітаційні та кризові центри, служби „телефону довіри”, консультативні пункти, агентства, біржі тощо). Було офіційно введено інститут соціальних педагогів і соціальних працівників, започатковано їх підготовку у вищих навчальних закладах, поширювався волонтерський рух.

Уже на початку 90-х років розпочалася розробка нової освітньої політики, яка повинна відповідати викликам часу: ринковим реформам в економіці, демократизації суспільного життя, кризовому стану соціальної галузі.

У 1993 році було прийнято Державну національну програму „Освіта” („Україна ХХІ століття”), у якій зверталась увага на підсилення соціальної функції освіти. Одним із провідних шляхів реформування освіти визначалось „створення в суспільстві атмосфери загальнодержавного, всенародного сприяння розвитку освіти, неухильної турботи про примноження інтелектуального й духовного потенціалу нації, активізація зусиль усього суспільства для виведення освіти на рівень досягнень сучасної цивілізації, залучення до розвитку освіти всіх державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї, кожного громадянина” [2].

У Законі України „Про освіту”, прийнятому в 1996 році, містилася стаття 22 „Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти”, яка мала велике значення для розвитку соціально-педагогічної теорії та практики в Україні. Уперше на законодавчому рівні було закріплено необхідність соціально-педагогічного патронажу в освіті, який повинен був сприяти взаємодії закладів освіти, сім'ї й суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечити консультативну допомогу батькам та особам, що їх замінюють. Підкреслювалось, що патронаж здійснюється соціальними педагогами, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників [3].

Положення про соціальну функцію освіти були розгорнуто представлені в Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій 17 квітня 2002 р. Перш за все, підкреслювалось, що освіта на сучасному етапі є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, відтворює й нарощує його інтелектуальний, духовний та економічний потенціал. По-друге, у програмі яскраво було виражено соціальну зумовленість мети національного виховання – „виховання свідомого громадянина, патріота,

набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та вміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури” [6, с. 646]. Ішлося також про запровадження соціально-педагогічного патронату сім’ї, надання адресної допомоги соціально незахищеним дітям.

На основі законодавчих актів та концептуальних документів було розроблено нормативну документацію, яка сприяла становленню й розвитку системи державних соціальних служб, соціального виховання дітей та молоді, підготовки висококваліфікованих кадрів для соціальної галузі, активізації наукових соціально-педагогічних досліджень, становленню та розвитку соціальної педагогіки як самостійної галузі знань.

Як бачимо, на третьому етапі (90-ті роки ХХ століття) соціально-педагогічна робота, соціальне виховання дітей одержують державну підтримку й починають здійснюватись на професійному рівні.

Отже, основними характеристиками історичного контексту розвитку соціального виховання школярів в Україні в другій половині ХХ століття слід вважати: а) соціально-економічні та політичні трансформації в українському суспільстві в досліджуваний період; б) пріоритети державної освітньої політики. Саме освітня політика, яка у своєму розвитку в другій половині ХХ століття пройшла три етапи, безпосередньо впливала на характер соціально-педагогічної діяльності, принципи, зміст, форми й методи соціального виховання, інтенсивність наукової розробки соціально-педагогічних проблем.

Список використаної літератури

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. – К., 1990. – С. 4. **2. Державна** національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”) // Освіта. – 1993. – № 44-46. – Грудень. **3. Закон** України „Про освіту”. – К. : Генеза, 1996. – 36 с. **4. Історія** педагогіки и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца ХХ в. / Под. ред. А. И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ТЦ Сфера, 2001. – С. 499. **5. Макаренко А. С.** Проблемы воспитания в советской школе // Пед. сочинения: В 8 т. – Т. 4. – М. : Педагогика, 1984. – С. 205. **6. Національна** доктрина розвитку освіти. Затверджено указом президента України від 17 квітня 2002 року // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О.О.Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – С. 646. **7. Об организации** школ интернатов. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР. 15 сентября 1956 г. // Народное образование в СССР: Сб. докум. 1917-1973 гг. – М. : Педагогика, 1974. – С. 248 (247-249). **8. Об изменении** срока обучения в средних

общеобразовательных трудовых политехнических школах с производственным обучением. Постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР. 10 августа 1964 года // Нар. образование в СССР. – М. : Педагогика, 1974. – С. 218. **9. Основные** направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы: Сб. документов. – М., 1984. – С. 9. **10. О частичном** изменении трудовой подготовки в средней общеобразовательной школе. Постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР. 23 февраля 1966 года // Нар. образование в СССР. – М.: Педагогика, 1974. – С. 219. **11. Помогайба В. І.** З історії розвитку основних проблем педагогічної науки в Українській РСР // Педагогіка: Респ. наук.-метод. зб. – Вип. 5. – К., 1967. – С. 19. **12. Програма** Комуністичної партії Радянського Союзу. // Основні документи про школу. – К., 1982. – С. 7-8. **13. Ушинский К. Д.** Труд в его психическом и воспитательном значении // Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. В 2 т. – Т. 1. – М.: Учпедгиз, 1953. – С. 315. **14. Цибулько Л. Г.** Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці 20-30-х років ХХ століття: Автореф дис. канд. пед. наук. – Луганськ, 2005. – 20 с.

Чертова К. М. Розвиток соціального виховання школярів в Україні у другій половині ХХ століття

Статтю присвячено вивченню соціально-історичного та педагогічного контексту розвитку соціального виховання школярів в Україні у другій половині ХХ століття. У ній розкривають особливості соціально-економічного й політичного розвитку України у досліджуваній період, пріоритети освітньої політики, характер соціального замовлення на освіту й виховання дітей і молоді, які визначально вплинули на теоретичні підходи та практику соціального виховання. На основі аналізу державних документів у галуз освіти та вивчення наукових праць вчених-педагогів виокремлено три етапи розвитку соціально-педагогічної роботи, визначено основні характеристики історичного контексту розвитку соціального виховання школярів в Україні у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: соціальне виховання, освітня політика, освіта, виховання.

Чертова К. Н. Развитие социального воспитания школьников в Украине во второй половине ХХ столетия

Статья посвящена изучению социально-исторического и педагогического контекста развития социального воспитания школьников в Украине во второй половине ХХ века. В ней раскрываются особенности социально-экономического и политического развития Украины в исследуемый период, приоритеты образовательной политики, характер социального заказа на образование и воспитание детей и

молодежи, которые изначально повлияли на теоретические подходы и практику социального воспитания. На основе анализа государственных документов в области образования и изучения научных трудов ученых-педагогов выделены три этапа развития социально-педагогической работы, определены основные характеристики исторического контекста развития социального воспитания школьников в Украине во второй половине XX века.

Ключевые слова: социальное воспитание, образовательная политика, образование, воспитание.

Chertova K. N. The development of social education of pupils in the Ukraine in the second half of the twentieth century

The article is devoted to the study of the socio-historical and educational context of the social education of pupils in the Ukraine in the second half of the twentieth century. It describes the peculiarities of the socio-economic and political development of Ukraine in the analyzed period, the priorities of educational policy, the nature of social order in the education and upbringing of children and youth, which were originally influenced by the theoretical approaches and practices of social education. Based on an analysis of government documents on education and the study of scientific works of scientists and educators identified three stages of development of social and educational work, the basic characteristics of the historical context of the social education of pupils in the Ukraine in the second half of the twentieth century.

Key words: social education, educational policy, education, education.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.